

ІНФОРМАТИВНІ ПРИНЦИПИ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ (на прикладі фразеологічних одиниць дії)

У статті розглянуто фразеологічні одиниці (ФО) в англомовних постмодерністських творах. Автор доходить висновку, що ФО збігаються з ФО у двомовних фразеологічних словниках і можуть зазнавати змін у своєму компонентному складі. В сучасному літературно-художньому творі ФО можуть скорочувати або розширювати свій компонентний склад, а також замінювати свої компоненти. Втім, ці зміни лише оновлюють ФО для досягнення потрібної експресивності та точності висловлювання.

Останніми десятиріччями фразеологія привертає до себе увагу дослідників різних міждисциплінарних сфер: мовознавців, істориків, літераторів. Вона, як і мова взагалі, є надійною схованкою здобутків культури, звичаїв, прагнень і сподівань народу, одним із найважливіших джерел дослідження його минулого життя, вивчення його словесних естетичних цінностей.

Фразеологія розробляє принципи виокремлення фразеологічних одиниць, методи їх вивчення, класифікації і фразеографії — опису в словниках. Як мовознавча дисципліна, фразеологія всебічно вивчає структуру і семантику ФО, функцію їх у мові та мовленні, історію виникнення і розвитку, роль у процесі інтралінгвістичних (внутрісистемних) і екстралінгвістичних (позамовних) чинників [1: 6]. Відтак, об'єктом вивчення фразеології є стійкі звороти, словосполучення, які в науці називаються фразеологічними одиницями, фразеологізмами, ідіомами, фразеологічними зворотами або сталими словами мовлення.

Фразеологічні одиниці (ФО), які є одиницями опосередкованої номінації, не мають однієї якої-небудь домінуючої властивості, за якою їх можна було б виокремити з корпусу змінних словосполучень. Особливість ФО полягає в тому, що вони мають комплекс властивостей, які треба враховувати при їхньому визначенні.

ФО була неодноразово предметом спеціальних досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14] та ін. Втім, дослідження ФО й надалі залишається актуальним і таким, що має теоретичну і практичну значущість завдяки складності і багатогранності матеріалу досліджень.

Англомовні джерела визначають ФО так: "**Ідіома** — це вираз, значення якого важко або іноді неможливо визначити, розглядаючи значення складових лексем" [15: B12].

Існують інші визначення, які наводять дослідники, досліджуючи слов'янські, германські та романські мови. Так Л.Г. Скрипник вважає, що "**ФО** — це лексико-граматична єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мові за традицією автоматично" [16: 11].

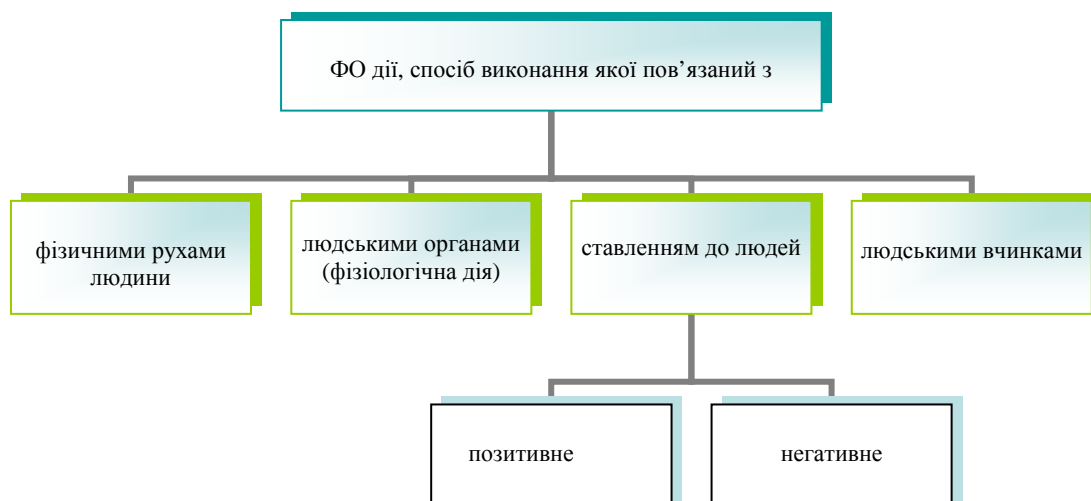
Фразеологічне значення є складним явищем, яке набагато ширше, ніж його лексичне значення, і в утворенні якого беруть участь розумові та психічні процеси. Воно сягає далеко за межі позначення явищ, предметів, їх ознак тощо. Оскільки в процесі утворення фразеологічного значення важливу роль відіграють концептуальні та психічні процеси, ФО передають різні оцінки, ставлення і асоціації до позначуваного [3: 330]. Фразеологічне значення розглядаємо на тлі лексичного з тим, щоб чіткіше виокремити і описати категоріальні ознаки власне фразеологічного значення, відмежувавши його від найближчого до нього лексичного значення. Розглядаючи структуру ФО у М.М. Копиленка і З.Д. Попової, зустрічаємо два типи елементів значення — денотативні та конотативні семи. Вони відповідають денотативному і конотативному аспектам значення. Денотативні семи — це семи, "асоційовані з образами предметів реальної дійсності (денотатів) як їх первинні, непохідні, або їх вторинні, похідні, але єдині мовні знаки" [17: 44]. Конотативні семи — це семи, "які утворилися з лексем, що вже мають денотативні семи, внаслідок розширення лексичної сполучуваності" [17: 44].

Метою статті є дослідження інформативності лексико-семантичного потенціалу ФО у постмодерністському літературно-художньому творі.

Актуальність цієї статті полягає в тому, що ФО в літературно-художньому творі потребує особливого аналізу в плані розкриття інформативності її лексико-семантичного потенціалу у художньому тексті з позицій когнітивно-дискурсної парадигми сучасних досліджень.

У роботі аналізу піддавалися 44 ФО дії, які були обрані шляхом суцільної вибірки із шести англомовних романів: С. Вотерс "*Fingersmith*", А.С. Байєтт "*Babel Towel*", М. Атвуд "*The Blind Assassin*", К. Аткинсон "*Emotionally Weird*", Д. Адебайо "*My Once Upon a Time*", Е. Макнамі "*The Blue Tango*", обсяг яких становить дві тисячі вісімсот десять сторінок.

ФО дії класифікуємо за способом їх виконання. Схематично цю класифікацію подаємо у вигляді діаграми.



Перш ніж перейти до розгляду конкретних прикладів, зауважимо, що ми порівнювали ФО вибрані з літературно-художніх творів з ФО у двомовних словниках. У деяких випадках ФО у художньому тексті зазнає незначних змін. Це пояснюємо художньо-естетичним задумом автора, завдяки чому ФО несуть додаткову інформацію, що допомагає адекватніше сприймати характер героїв, їх поведінку, ставлення до інших людей та довкілля. Власне під таким кутом зору розглянемо відібрані ФО.

Серед ФО дії, спосіб виконання якої пов'язаний з фізичними рухами людини виокремимо такі:

*Nurses were in short supply in these realms, and soon Laura was **setting her hands to tasks** that were strictly speaking none of her business. Bedpans and vomit did not throw her for a loop, it appeared, nor did the swearing and raving and general carrying-on [18: 515].*

ФО **to set one's hand to smth.** — взятися за щось [19: 851].

*She's the round O, the zero at the bone. A space that defines itself by not being there at all. That's why they can't reach her, **lay a finger on her**. That's why they can't pin anything on her. She has such a good smile, but she doesn't stand behind it [18: 501].*

ФО **to lay a finger on smb.** — вдарити кого-небудь, пальцем торкнутись кого-небудь [19: 590].

*You always had everything handed to you, you never had to make an effort, you never showed one moment of gratitude to Richard. You didn't **lift one's finger** to help him out, not one's, ever [18: 453].*

ФО **to lift one's finger** — хоч щось зробити, пальцем поворухнути [19: 608].

*Who then want to take charge of the Chase industries? Would there be no Chase and Sons? If not, why had Benjamin **worked his fingers to the bone**? [18: 81].*

ФО **to work one's finger to the bone** — працювати дуже багато або старанно [19: 1026].

Samuel Oliphant objects and his objections sustained. Sir Augustine turns to another line of questioning.

*Q. How do you **make you living**, Mr Mason?*

A. With great difficulty. I expose my body in public places. In short, I model in art colleges. It is an honest trade, and humbling [20: 573].

ФО **to make one's living** — заробити собі на існування, на шматок хліба [19: 53].

Ці приклади вживання ФО, використані автором у літературно-художньому постмодерністському творі, допомагають точніше розкрити характер фізичної дії людини. При цьому читач отримує додаткову інформацію про героїв роману, їх контроль над певною ситуацією, або безсилля. Здебільшого ФО цього типу пов'язані з рухами рук, пальців, що до певної міри може вказувати на дратівливий стан, нервозність, нерішучість персонажів художнього твору.

Розглянемо ФО дії, спосіб виконання якої пов'язаний з людськими органами (фізіологічна дія):

*If she were to voice this knowledge, they'd shut her away forever. Her only chance is to go on as if everything is proceeding normally, meanwhile **keeping an eye on** the flat blue sky, watching out for the large crack that is bound to appear in it eventually [18: 498].*

ФО **to keep an eye on** — не зводити очей, стежити, пильнувати за (кимсь, чимось) [19: 566].

*I'd make a trip to Toronto and shadow Sabrina. I'd hang around outside her private school — her new private school — just to **catch a glimpse of** her, and to assure myself, despite everything, she was all right [18: 533].*

ФО **to catch a glimpse (of)** — побачити, помітити побіжно, мигцем [19: 202].

*The woman **caught sight of** me, turned away, and disappeared into the darkness [21: 151].*

ФО **to catch sight of** — побачити, помітити [19: 205].

"I've got an essay to do", I said, beating a quiet retreat. "**Keep an eye out for Buddy**", Joy shouted after me and I heard Professor Cousin's murmur, "Oh, what a horrible idea", as I shut the door behind me [21: 237].

ФО **to keep an eye out for** — пильно спостерігати, вичікувати, вартувати [19: 566].

"How d' you find us today? How d'you know my name an' address to begin with?" I **shot a glance** at her. She was staring at me, looked surprised more than anything [22: 328].

ФО **to shot a glance** — кинути погляд, подивитись на когось (щось) [19: 857].

They asked him how long the autopsy would take, when the findings would be available. They kept looking towards the metal swing doors leading to the dissection room.

"I'd say the professor'll take her hardly on this one. Judge's daughter and all. He'll be **taking a good look at**, make sure that the boy that done it had never tasted the goods before he bought them if you're with me" [23:20].

ФО **to take a good look (at)** — добре подивитися, розглянути [19: 910].

Аналіз прикладів не виявив змін у структурі ФО. Але використання їх у літературно-художніх творах допомагає читачам адекватніше сприймати особливості фізіологічної дії героїв на рівні їхньої паралінгвістичної реалізації.

ФО дії, спосіб виконання якої пов'язаний із ставленням до людей, поділяємо на дві підгрупи: позитивне ставлення і негативне. Наведемо приклади вживання цієї ФО з позитивної підгрупи:

I looked at Terri closely. I realized she had fallen asleep. She should **take more care**, she had just the kind of sluggish metabolism that gets people berried alive in family crypts and glass coffins [21: 33].

ФО **to take care** — бути обережним, піклуватися, берегти [19: 913].

But I could not **pay much attention to her**; I was too anxious about Laura [18:599].

ФО **to pay attention to** — приділяти, звертати увагу, піклуватися про когось (щось) [19: 751].

The next witness to be called is Dr Naomi Lurie, Reader in English Literature in Oxford University, and a Fellow of Somervills College. She says that she is the author of various books, including *Dissociated Sensibility, Myth of History?* (1960). She says she **is in charge of** the studies of many young women, and would be quite happy for them to read *Babble towe* [20: 538].

ФО **to be in charge of** — нести відповідальність (за когось, щось) [19: 93].

The comrades **got in touch**. They must've decided I'm more use to them over there than back here. Anyway, after that endless **beating around the bush**, all of a sudden they can't wait to see the last of me [18:441].

У цьому прикладі автор використав дві ФО дії, спосіб якої пов'язаний з позитивним ставленням до людей: **to get in touch** — встановити контакт, встановити безпосередній зв'язок [19: 377] та **to beat around the bush** — ходити кругом та навколо, говорити натяками [19: 74].

Розглянемо ще один приклад в якому автор використав дві ФО цієї групи:

Once he was located, Winifred **took charge of** events and **put the best face on things** [18: 624].

ФО **to take charge of** — взяти в свої руки, взяти на себе відповідальність [19: 914] і **to put the best face on something** — показувати щось в найкращому вигляді, прикрашати щось [19: 797].

Вживання двох ФО в одному прикладі дозволяє автору деталізувати характер дії героїв, вказуючи на її своєрідність, спричинену конкретною ситуацією у творі.

Група ФО дії, спосіб якої пов'язаний з негативним ставленням до людей, становить чималу частку в літературно-художньому творі.

A young woman called Dora, who was, or had until that moment been, a lady's maid — if indeed that moment was the moment of emancipation, or unshackling, or evolution desiderated by Culvert — this young woman asked, in a pretty and languid voice, which the lady Roseace prevented herself from characterizing as "insolent", whether her own natural passionate need to live the life of a lady, and drink tea, and lie on a couch, and flirt with gentlemen, could now be **put to good use**, in a new order [20: 67].

ФО **to put smth. to good account** — мати вигоду, користь з чогось, використовувати що-небудь в своїх інтересах [24: 369].

Frederica, who has been working up to roar of rage as full throated as ever her father uttered, stares dumbly, Leo says,

"I don't like you reading in that silly voice, I don't like it. I myself asked him to tea, I liked him, I told you".

"It's easy to see he **twisted you around his little finger**", says Nigel, less dangerous already.

"I don't know what that means", says Leo [20: 79].

ФО **to twist one around one's little finger** — обкрутити когось кругом пальця [19: 973].

In any case he would sometimes give the leftover to Reenie, and despite her efforts to conceal them from us we would **get our hands on them** sooner or later [18: 185].

ФО **to get one's hands on smb. (or smth.)** — прибрати до рук кого-небудь, заволодіти чим-небудь [24: 164].

No wonder that when Aimee came of age and **got her hand on** the money Richard had left her she jumped ship, and turned to various chemical forms of comfort, and flozed herself with one man after another [18: 529].

ФО **to get one's hand on smth. (or smb.)** — прибрати до рук щось, заволодіти чимось [24: 164].

"I hear you've been **rubbing Winifred the wrong way**", I said to Laura. "Getting her all stirred up. Teasing her about Free Love" [18: 518].

ФО **to rub one the wrong way** — дратувати, гладити когось проти шерсті [19: 827].

Як засвідчують приклади, ФО, які використав автор, емоційно і виразно експлікують висловлення автора та його ставлення до того, що відбувається. Вони дають читачам детальну інформацію про характер героїв та маніфестують їхні ниці вчинки.

Розглянемо ще декілька прикладів цієї групи ФО:

I'd seen Laura use that virtuous expression on Mr Erskine often enough, and I thought that was what she was doing now: **pooling the wool over** [18: 243].

ФО **to pool the wool over smb's eyes** — вводити когось в оману, водити за ніс [19: 780].

У цьому прикладі ФО зазнала зміни — скорочення свого компонентного складу, а саме відсікання кінцевої частини ФО. Такі семантичні зміни зумовлені прагненням до економії мовних засобів і лаконізації мовлення.

Laura said, "I guess now she'll start introducing me to people. She's always **putting her oar in**" [18:518].

ФО **to put in one's oar** — втручатися в чужі справи, пхати носа не в свої справи [19: 786].

Розглядаючи цей приклад, ми бачимо, що автор переставив лексеми у складі ФО, чим забезпечив експресивність контексту.

Those who leave such evidence can scarcely complain if strangers come along afterwards and **poke their nose into every single thing** that would once have been none of their business [18: 603].

ФО **to poke one's nose into another's affairs (or business)** — сунути носа в чужі справи [19: 769].

Аналізуючи цю ФО, ми спостерігаємо розширення у вигляді синтаксичного розгортання ФО, яке зумовлене потребою мовця конкретизувати висловлювання.

Розглянемо ФО дії, спосіб виконання якої пов'язаний з людськими вчинками.

Andrea meanwhile nibbled delicately on a slice of Border tart, looking rather faint, while Mrs. Macbeth urged a flapjack on her.

"I like to bake", she said. "I like to **keep my hand in**. Or hands in", she added, looked down at one of her own midget hands, but then she seemed to grow suddenly confused and hobbled away, patting Andrea's shoulder affectionately as she passed her [21: 312].

ФО **to keep one's hand in something** — набути (або мати) досвід у чомусь; натренуватись [19: 571].

Father knew that too, although he was far from pleased: Laura had **jumped the gun** and usurped his own position of as host, and next thing he knew she'd be inviting every orphan and bum and hard-luck case to his dinner table [18: 222].

ФО **to jump the gun** — діяти заздалегідь, випереджати події, забігати вперед [24: 250].

What she'd like to know at the moment is why they're eating out. Why they aren't in his room. Why he's **throwing caution to the winds**. Where he got the money [18: 440].

ФО **to throw caution to the winds** — відкинути всіляку обережність [19: 946].

When Laura came to Reemie with welts on the palms of her hands, Reemie confronted Mr Erskine, but was told **to mind her own business** [18: 198].

ФО **to mind your own business** — займатися своїми справами, не втручатися в чужі справи [19: 674].

Reenie said to Mr Hillcoate, who'd been hired to help out, that Jesus might have multiplied the loaves and fishes, but Captain Chase was not Jesus and should not be expected to feed the multitudes, although as usual he hadn't known where **to draw the line** and she only hoped nobody would be stampeded to death [18: 119].

ФО **to draw the line** — знати міру, встановити межу дозволеного, покласти край чому-небудь [19: 288].

She had kept him till he was four or five, then put him on the parish — even then, however, he was a devil **to get rid of**, always running back from the workhouse: we were forever opening the shop-door and finding him sleeping on the step [25: 15].

ФО **to get rid of** — позбутися чогось (когось), усунути щось [19: 383]

Аналіз прикладів показав, що ФО у літературно-художніх творах не зазнали суттєвих змін у своєму складі. Їхнє використання у творі дає змогу письменникам колоритніше вербалізувати дії та вчинки персонажів. Завдяки ФО, які витончено змальовують характер дії героїв, читачі отримують детальнішу інформацію про них.

Отже, аналіз ФО дії шести англomовних постмодерністських романів дає змогу дійти висновку, що ФО дії можуть співпадати з ФО у двомовних фразеологічних словниках, а можуть зазнавати змін у своєму компонентному складі. ФО у літературних творах допомагають письменникам більш емоційно і точно розкрити характер героїв і надати читачам додаткову інформацію вербального і екстравербального характеру, розкриваючи поведінку персонажів і їх ставлення до довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія: Чому ми так говоримо. Харків: Вид-во при ХДУ Вид. об'єд. "Вища школа", 1977. — 226 с.

2. Амосова Н. Н. Основы английской фразеологии. — Л.: Изд. Ленинградского ун-та, 1963. — 207 с.
3. Бабій О. І. Роль і місце фразеологічної семантики у відтворенні мовної картини світу (на прикладі англійської мови) // Сучасні дослідження з іноземної філології: Збірник наук. праць. — Ужгород: Ужгород. нац. ун-т, 2005. — Вип. 3. — С. 229-234.
4. Баран Я. А. Основні питання загальної та німецької фразеології. — Львів: Вид-во Львівського державного університету, 1980. — 156 с.
5. Гамзюк М. В. Культурологічний аспект емотивності фразеологічних одиниць німецької мови // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КДЛУ. Вип. 2. — К.: Видавничий центр КДЛУ, 2000. — С. 105-113.
6. Городникова М. Д. Устойчивые сочетания, соотносительные с глаголом в современном немецком языке // Ученые записки МОПИ. — Т. 36. — Вип. 2. — Москва, 1956.
7. Джолос Ю. В. Етимологія дієслівних фразеологічних одиниць у сучасній англійській мові // Актуальні проблеми сучасної фразеології: семантика, прагматика, лінгвокультура, комунікація. — Горлівка, 2004. — С. 10-16.
8. Іванова А. В., Мандрик Н. В. Відображення менталітету українського народу у фразеологічній системі української мови порівняно з англійськими ідіомами // Збірник наук. праць Рівнен. держ. гум. ун-ту. — 1999. — Вип. 7. — С. 120-123.
9. Кузнєцова Г. В. Види семантичних змін у фразеологізмах // Вісник Київського національного університету. Серія "Філологія". — 2004. — Том 7, №1. — С. 150-157.
10. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка: Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. — 2-е изд. перераб. — М.: Высш. шк., Дубна: Изд. центр "Феникс", 1996. — 336 с.
11. Лабінська Б. Г. Німецькі фразеологізми з компонентом на позначення фізичного стану людини. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. — Львів, 2004. — 20 с.
12. Тимченко І. В. Особливості синонімії і варіантності у фразеологічних одиницях з компонентом *вухо* в українській мові // Лінгвістичні дослідження ХДПУ / Зб. наук. пр. Вип. 13. — Харків, 2004. — С. 64-68.
13. Чернышева И. И. Фразеология современного немецкого языка. — М.: Высшая школа, 1970. — 199 с.
14. Шанский Н. М. О фразеологизме как языковой единице и предмете фразеологии // Проблемы устойчивости и варианности фразеологических единиц: Межвуз. симп. — Тула: Тульск. гос. пед. ин-т. — 1968. — С. 7-14.
15. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. — London: Oxford University Press, 2003. — 1540 p.
16. Скрипник Л. Г. Сучасна українська літературна мова: В 5ч./ За заг. ред. І.К. Білодіда. — К.: Наук. думка, 1973. — Кн. 4: Лексика і фразеологія. — 439 с.
17. Копиленко М. М., Попова З. Д. Очерки по общей фразеологии. — Воронеж, 1979. — 155 с.
18. Atwood M. The Blind Assassin. — London: Virago Press, 2001. — 641 p.
19. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник. — К.: "Знання", 2005. — 1056 с.
20. Byatt A. Babel Towel. — London: Chatto & Windus Ltd., 1996. — 618 p.
21. Atkinson K. Emotionally Weird. — London: A Black Swan Book, 2001. — 402 p.
22. Adebayo D. My Once Upon a Time. — London: Abacus A Division of Little, Brown and Company, 2001. — 336 p.
23. McNamee E. The Blue Tango. — London: Faber and Faber Limited, 2002. — 265 p.
24. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. — М.: Русский язык, 2000. — 512 с.
25. Waters S. Fingersmith. — London: Virago Press, 2003. — 548 p.

Матеріал надійшов до редакції 17.04.2006 р.

Матвієнків О.С. Информационные принципы лексико-семантического потенциала фразеологических единиц литературно-художественного произведения (на примере фразеологических единиц действия).

В статье рассмотрены фразеологические единицы (ФЕ) в англоязычных постмодернистских произведениях. Автор приходит к выводу о том, что ФЕ совпадают с ФЕ в двуязычных фразеологических словарях и могут претерпевать изменения в своём компонентном составе. В современном художественном произведении ФЕ могут сокращать, расширять или изменять свой компонентный состав. Но эти изменения призваны обновлять ФЕ для достижения необходимой экспрессивности и точности высказывания.

Matviiienkiv O. S. Informational principles of phraseological units lexico-semantic potential in a literary text (on the example of phraseological units denoting action).

The article examines phraseological units in English postmodern fiction. The author concludes that phraseological units may coincide with their dictionary meaning or can change their componential structure. In postmodern literary work a phraseological unit may reduce, broaden or change its componential structure, but these changes help to achieve the necessary expressivity and precision of the utterance.